

A jogalkotási és bírósági úton történő szerződésmódosítás egyes kérdései, különös tekintettel a devizahiteles perekre

A törvényhozó a rendszerváltozást követően Magyarországon – alapvetően a jogállami garanciák érvényesülése miatt – kivételesen, valamely nagyobb horde-rejű társadalmi probléma kiküszöbölése, vagy legalábbis hátrányos következményeinek enyhítése érdekében alkalmazta a magánjogi jogalanyok között megkötött szerződések jogalkotási úton történő módosításának eszközét. A kivételek közé tartozik a deviza és deviza alapú fogyasztói jelzálogkölcson-szerződések 2015. február 1-jei fordulónappal forint alapú fogyasztói jelzálogkölcson-szerződéssé történő módosítása, amely mind az ún. devizahiteles, mind az 1990 utáni tárgybeli jogalkotást tekintve a legnagyobb pénzügyi kihatású törvényho-zói lépés volt. E törvényhozási aktust megelőzte a Kúria 2/2014. számú PJE ha-tározatán alapuló törvények elfogadása. A jelen tanulmány célja – a kontextusba helyezést követően – annak vizsgálata, hogy a fogyasztók által a deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződések tárgyában indult perekben előterjesztett keresetek mennyiben célozták a szerződések fogyasztói terheket eredményező egyes rendelkezéseinek, vagy akár az egész szerződéses konstrukciónak a módosítását, és amennyiben erre irányultak, akkor ezek elbírálásában milyen jogalkalmazási irányuk mutathatók ki, amennyiben pedig nem, akkor volt-e jogszabályi, illetve jogdogmatikai akadálya az ilyen tartalmú jogérvényesítésnek.

Tárgyszavak:

deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződések, DH törvények, forintosítás, árfolyamkülönbözet, bírósági úton történő szerződésmódosítás

Following the change of regime in Hungary, the legislature has, exceptionally, primarily on account of the enforcement of guarantees under the rule of law, used the tool of legislative amendment of contracts concluded between private legal entities in order to eliminate a major social problem, or at least to mitigate

its adverse consequences. One such exception is the modification of foreign currency and foreign currency-based consumer mortgage loan agreements into forint-based consumer mortgage loan agreements as of February 1, 2015, which has been the legislative measure with the greatest financial impact in terms of both foreign currency borrowers and the relevant legislation enacted since 1990. This legislative act was preceded by the adoption of laws based on the Curia's PJE decision No. 2/2014.

The aim of this study – after placing it in context – is to examine the extent to which the claims brought by consumers in lawsuits concerning foreign currency-based consumer loan agreements were aimed at modifying certain provisions of the agreements which resulted in consumer burdens, or even the entire contractual structure, and if so: what direction can be discerned in the application of the law in their adjudication, and if not: were there any legal or legal-dogmatic obstacles to the enforcement of such claims.

Keywords:

foreign currency-based consumer loan agreements, laws on foreign currency-based credits, forint conversion, exchange rate difference, contractual modification through court proceedings.

1. A kérdésfelvetés indokai

A 2000-es években deviza alapú kölcsönszerződéseket kötő, majd a 2008-as pénzügyi válságot követő árfolyam-ingadozás miatt nehéz helyzetbe került adósok helyzete, a megsegítésükre hozott intézkedések és jogalkotási lépések, valamint a „devizahiteles perek” során felmerült jogalkalmazási kérdésekben egyedi ügyekben és a joggyakorlat egységesítése érdekében hozott döntések meglehetősen nagy teret kaptak a hazai nyilvánosságban. Az is többé-kevésbé köztudomású, hogy a perekben az adósi (fogyasztói) jogérvényesítés érvénytelenségi alapú. Ehhez képest viszonylag kevés figyelmet kapott annak a kérdésnek a taglalása, hogy az érvénytelenségi keresetek mellett, vagy esetleg azok helyett állt-e esetleg további, az egyéni jogvédelmet biztosító eszköz a fogyasztók részére jogaik érvényesítésére, érdeksérelmük kiküszöbölésére. Ennek elemzését az is indokolja, hogy a kérdés végleges lezárásának szándékával alkalmazott egyik jogalkotói megoldásnak (a szerződések törvényi módosításának) volt peres jogvita során és keretében alkalmazható megfelelője (a szerződés bírósági módosítására irányuló kereset előterjesztése).

2. A bírósági szerződésmódosítás dogmatikai alapjai

Nem jelentéktelen előzményeket követően elsőként a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: régi Ptk.) kodifikálta a magyar jogrendszerbe a bírósági szerződésmódosítás jogintézményét. A régi Ptk. – a törvény hatályban léte alatt mindvégig változatlan tartalmú – 241 §-a úgy rendelkezett, hogy a bíróság módosíthatja a szerződést, ha a felek tartós jogviszonyában a szerződéskötést követően beállott körülmény folytán a szerződés valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti. A régi Ptk.-t felváltó, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: új Ptk.) 6:192. §-ának [Bírósági szerződésmódosítás] (1) bekezdésének értelmében bármelyik fél a szerződés bírósági módosítását kérheti, ha a felek közötti tartós jogviszonyban a szerződés megkötését követően előállott körülmény következtében a szerződés változatlan feltételek melletti teljesítése lényeges jogi érdekét sértené, és *a*) a körülmények megváltozásának lehetősége a szerződés megkötésének időpontjában nem volt előrelátható; *b*) a körülmények megváltozását nem ő idézte elő; és *c*) a körülmények változása nem tartozik rendes üzleti kockázata körébe. A (2) bekezdésében előírtan a bíróság a szerződést az általa meghatározott időponttól, legkorábban a szerződésmódosításra irányuló igény bíróság előtti érvényesítésének időpontjától kezdődően úgy módosíthatja, hogy a körülmények megváltozása miatt egyik fél lényeges jogi érdeke se sérüljön.

A régi Ptk. 241. §-ához tartozó miniszteri indokolás meghatározta a bírósági szerződésmódosításra irányuló kereset elbírálása során mérlegelendő szempontokat, abból ugyanakkor kitűnik a polgári kódex elfogadásának és hatályban lépésének társadalmi-politikai környezete is: „A bíróságok szerződésmódosítási jogkörét is igen nagy gonddal kell megvonni, annál is inkább, mert itt csak egyes konkrét jogviszonyok módosításáról lehet szó. Figyelemmel kell lenni arra, hogy az ilyen beavatkozás alkalmas lehet a szerződésekre vetett bizalom csökkentésére, és olyan eredményekre is vezethet, hogy a felek között egy általuk nem akart tartalmú szerződés jön létre. Adott esetben ez nagyobb károkat okozhat, mint a szerződésmódosítással nyerhető előny. Ezért a javaslat több feltételhez köti a bírósági szerződésmódosítást. Mindenekelőtt nem ismeri el a lehetőségét akkor, ha a szerződés teljesítése egy aktussal végbemegy; csak huzamos vagy ismétlődő szolgáltatások esetében kerülhet sor ilyen rendkívüli intézkedésre. A szerződésmódosítás okául csak a szerződés megkötését követően beállott körülményt ismeri el; ha ez a körülmény szerződéskötés előtt következett be, vagy megtámadható a szerződés tévedés alapján vagy módosítás nélkül teljesítendő. A bírósági szerződésmódosítás harmadik feltétele – akárcsak a tévedésnél – a lényeges érdeksérelem; e feltételnek különösen nagy jelentősége van

a szerződésekbe vetett bizalom fenntartása szempontjából. Nem köti meg viszont a javaslat a bíró kezét abban az irányban, hogy hogyan módosítsa a szerződést; mindenesetre az egyenértékűség elvét kell szem előtt tartania, lehetőleg törekednie kell arra, hogy a módosítás egyik félre se járjon elvállalt kötelezettségeinek jelentős értékbeli megnövekedésével, és olyan megoldást kell választania, amely a lehetőséghez képest nem esik távol a felek akaratától, egyben a szocialista együttélés szabályaival teljes összhangban van. Végül megemlítendő, hogy a bírósági szerződésmódosítás feltételei sajátosak, ha a módosítás célja a szolgáltatás és ellenszolgáltatás arányának helyreállítása; erről a 201-202. §-okhoz fűzött indokolásban már volt szó.¹

A jogirodalomban visszatérő kérdés, hogy milyen típusú szerződésekre terjedhet ki a bírósági szerződésmódosítás. A miniszteri indokolás meglehetősen szűkszavúan annyit rögzít, hogy arra csak huzamos vagy ismétlődő szerződéses szolgáltatások esetében kerülhet rá sor. Lukács Nikolett – még a régi Ptk. alkalmazási időszakára kiterjedő – jogesetek áttekintése és elemzése alapján úgy összegezte, hogy a bírói szerződésmódosítás alkalmazása főként az adásvételek és a bérleti-, hasznóbérleti szerződések esetében fordul elő, szemben a régi Ptk. 241. §-ában megtestesülő szabályozás „elődintézményében”, a gazdasági lehetetlenülésben, amelyet az I. világháború utáni időkben főként a fuvarozási és áruszállítási szerződések körében alkalmaztak.² Juhász Ágnes szintén az ítélkezési gyakorlat alapján az alábbi jogviszonyokat tekintette tartósnak: *a)* Azon, tulajdonát ruházásra irányuló szerződéses jogviszony, amelyben egy másik szerződéstípussal való „keveredés” révén a szerződést az abban megjelenő új elem minősíti át tartós jellegűvé, pl. ha a szerződő felek az adásvételi szerződésben kereskedelmi hitel nyújtásáról is megállapodnak. *b)* A használati kötelek körébe tartozó szerződések. *c)* A tartási szolgáltatásra irányuló szerződések, így a tartási és az életjáradéki szerződés is. *d)* A felek közötti tartós jogviszonyt keletkeztetnek az olyan szerződések is, amelyek alapján a kötelezett (közszolgáltató) közüzemi szolgáltatás nyújtására köteles. *e)* A gondossági kötelek alaptípusának tekintett megbízás esetén a tartós (folyamatos) megbízás. *f)* Különböző pénzügyi tárgyú szerződések, pl. a lakossági folyószámla-szerződés, valamint a fogyasztói kölcsön-szerződés. *g)* Régi Ptk.-n kívüli különböző szerződések, pl. egyes, szellemi alkotások jogába tartozó szerződések. *h)* Atipikus szerződések, pl. az operatív

1 A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyve – Az 1959. évi IV. törvény és a törvény javaslatának miniszteri indokolása. Közzéteszi az Igazságügyminisztérium. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1959. 188. o.

2 Lukács Nikolett, A bírói szerződésmódosítás gyakorlatához a bérleti szerződések körében. Gazdaság és Jog, 2012/6. 26. o.

lízing. *i)* Dologi jogi jogviszonyhoz tartozó szerződések, pl. a haszonélvezet, a használat, a földhasználat, a különböző szolgalmi jogok.³

A következő feltétel, a szerződés módosítására okot adó körülmények kapcsán releváns a bírósági szerződésmódosítás és egyéb polgári jogi jogintézmények egymástól elhatárolása. Juhász Ágnes rámutatott, hogy a gazdasági lehetetlenülés és a bírósági szerződésmódosítás jogintézménye nem azonos, nem tekinthetők egymás szinonimáinak. Annyiban azonos a kiindulópontjuk, hogy egyaránt a körülményekben bekövetkező változások szerződésekre kifejtett (jellemzően hátrányos) hatásaira kíván reagálni, a kapcsolódó jogkövetkezmények azonban világossá teszik a két jogintézmény közötti eltérést. A két jogintézmény közötti kapcsolatot a szerződések fennmaradásához és teljesítéséhez fűződő gazdasági érdek teremti meg, azonban míg a lehetetlenülést az új Ptk. a szerződésszegés egyes esetei között tárgyalja, és az a teljesülés lehetlenné válásának egyik esete (a fizikai és jogi lehetetlenülés mellett), az érdekbeli (gazdasági) lehetetlenülés azonban csak akkor minősülhet szerződésszegésnek, amennyiben az a szerződésszegő fél hibájából következett be, bírói szerződésmódosítás esetén a jogalkotói gondolkodás iránya ezzel ellentétes: a körülmények okozta változásokat – a *clausula rebus sic stantibus* elve alapján – a bíróság jogalkító hatalmassága útján akarja orvosolni, ezáltal tehát fenntartani akarja a szerződéses jogviszonyt, nem pedig megszüntetni.⁴

A lényeges érdeksérelemről, mint a bírósági szerződésmódosítás harmadik feltételéről a Legfelsőbb Bíróság a Pfv.II.20.009/2011/5. számú határozatában egyebek között megállapította, hogy az alperes felülvizsgálati kérelmében helyesen hivatkozott arra, miszerint „a tartós jogviszonyban bekövetkezett változás csak akkor indokolja a szerződés bírói úton való módosítását, ha a szerződés változatlan tartalommal való fennmaradása a fél lényeges és jogos érdekének a sérelmével járna. A kivételes bírói beavatkozás kiváltásához szükséges érdeksérelem akkor éri el a lényeges mértéket, ha az olyan súlyú, amelynek alapján megállapítható, hogy a felek a megváltozott körülmények között a szerződésüket az eredeti tartalommal nem kötötték volna meg.” Alaptalanul érvel viszont azzal, hogy a körülmények megváltozása a szerződés módosítására nem adhat alapot, mert „a mérlegelés e körben nem korlátozható a sérelmet állító fél személyére és a szerződés őt érintő körülményeire. A bíróságnak a szerződő felek érdekeinek együttes és kölcsönös mérlegelése alapján kell abban a kérdésben állást foglalnia, hogy a bekövetkezett lényeges érdeksérelem orvosolható-e a szerződés módosításával úgy, hogy a módosítás ne a másik felet sújtsa egyol-

3 Juhász Ágnes, A bírói szerződésmódosítás jogintézményének alkalmazhatósága a hatályos Ptk. és a kapcsolódó bírói gyakorlat szerint. *Polgári Jog*, 2020/3-4., 2-17. o., 11-16. o. [a továbbiakban: *Juhász, A bírói szerződésmódosítás*]

4 Juhász Ágnes, A szerződésmódosítás kérdésköre a magyar polgári jogban. Budapest, Wolters Kluwer Kiadó, 2019. 123. o. [a továbbiakban: *Juhász: A szerződésmódosítás*]

dalú, s esetleg a körülmények változása által kiváltott sérelmet meghaladó mértékű hátránnyal, s ne sértse a szerződéses egyenértékűség elvét.” A szerződés bíróság általi módosításához ugyanis az ítélkezési gyakorlat szerint mindkét fél helyzetének elemzése, a bekövetkezett sérelem és a módosítással a másik félnek okozott hátrány vizsgálata elsősorban azért szükséges, mert a szerződés régi Ptk. 201. § (1) bekezdésének főszabálya szerinti visszterhességének az elve értelmében a szerződéssel kikötött szolgáltatásért - ha a szerződésből vagy a körülményekből más nem következik - ellenszolgáltatás jár, a hivatkozott § (2) bekezdésében foglaltakból pedig az következik, hogy a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás – főszabály szerint – egymással egyenértékű. [A határozat 13. oldalának utolsó, 14. oldalának (1)-(2) bekezdése.]

Bár a régi és új Ptk. egyaránt a felek tartós jogviszonyában és a „*clausula rebus sic stantibus*” elve alapján (a szerződéskötést követően beállott körülményváltás esetére) teszi lehetővé a bírósági szerződésmódosítást, az új Ptk. szabályozása részletesebb, további konjunktív feltételek teljesülését is előírja a 6:192. § *a-c*) pontjaiban. További szabályozásbeli különbség, hogy míg a régi Ptk. a fél lényeges jogos érdekének, addig az új Ptk. a jogi érdek sérelmét tekinti módosítási előfeltételének (a felek tartós jogviszonya mellett). Szabályozási differencia még, hogy a régi Ptk. nem tartalmazott időpontot a módosítás időbeli hatályára, ezzel szemben az új Ptk. 6:192. § (2) bekezdése a módosítás legkorábbi időpontjaként a szerződésmódosításra irányuló igény bíróság előtti érvényesítésének időpontját határozza meg. [Eljárásjogilag ez – a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: új Pp.) – terminológiájában a kereset- vagy viszontkereset-levél előterjesztésének időpontja.) E tekintetben tehát a bíróságnak a legkorábbi időpont kivételével van mérlegelési joga.

Az új Ptk. a bírósági szerződésmódosítás konjunktív feltételei között sorolja fel, hogy a körülmények változása nem tartozik (ne tartozzék) a módosítás kezdeményező fél rendes üzleti kockázata körébe. A kockázatvállalás kérdését már a régi Ptk. 241. §-ának alkalmazása során a mérlegelési szempontok közé sorolta a bírói gyakorlat. Bírósági határozatokon alapult Nochta Tibor megállapítása: „Minden értelmes kockázatvállalás a szerződések immanens velejárója. Az ésszerűen és célszerűen előrelátható rizikó határáig a szerződő felek kötelelemmel átfont egyensúlyi helyzete nem kerül olyan veszélybe, amely beavatkozást igényelne. Beavatkozásra akkor kerülhet sor, ha a gazdasági-piaci változások következtében az ésszerű kockázatvállalás már olyan terjedelmű és olyannyira előreláthatatlan, amely valamelyik fél számára elviselhetetlen többletterhet jelent. Egy szerződéses kötelezettség alóli mentesüléshez ugyanakkor nem vezethet az, ha valamelyik fél saját teljesítő-képességét, a szerződési és piaci normál kockázatokat rosszul mérte fel.”⁵

5 Nochta Tibor, Mennyiben szerződési kockázat a gazdasági válság? Jog-Állam-Politika, 2011/2. 88-89. o. [a továbbiakban: Nochta, Mennyiben szerződési kockázat a gazdasági válság]

3. A törvényi úton történő szerződésmódosítás lehetősége és szükségessége a jogállami keretek tükrében

A rendszerváltozást követően, a kialakulóban lévő jogállami és piacgazdasági keretek között az Alkotmánybíróság által megválaszolandó első kérdések között szerepelt annak megválaszolása, hogy a hitelkamatok törvényi úton történő felemelése, ezáltal a *clausula rebus sic stantibus* elvének alkalmazása megfelel-e az alkotmányosság követelményeinek. A 32/1991. AB határozat meghozatalának az szolgált az alapjául, hogy az Országgyűlés a Magyar Köztársaság 1991. évi költségvetéséről és az államháztartás vitelének 1991. évi szabályairól szóló 1990. évi CIV. törvény „A lakáscélú kölcsönök kamatairól” címet viselő Hatodik része megváltoztatta egyes, 1990 előtt megkötött és hatályban lévő kölcsönszerződések tartalmát. A módosításokat tartalmazó 64-68. §-ok tartalmát az AB határozat indokolásának IV.1. pontja így foglalta össze: „A támadott költségvetési törvénynek a lakáscélú kölcsönök kamatairól rendelkező hatodik része, a 64–68. §-okban írt rendelkezések változást hoztak azoknak a kölcsönöknek a kamata, törlesztő részlete, illetőleg adósság összege tekintetében, amelyeket az Országos Takarékpénztár, vagy a Takarékszövetkezet az 1988. december 31. előtt hatályban volt jogszabályok alapján lakásépítés, lakásvásárlás vagy egyéb építési munkák céljára nyújtott. A törvény a változást a 3,5%-ot meg nem haladó, illetőleg az annál magasabb, de nem változó kamatozású kölcsönök tekintetében rendelte el és alternatív — a törvényben megállapított határidőn belüli választási — lehetőséget biztosított az adósoknak — bizonyos ellentételezések mellett — a hátralékos kölcsöntartozások, illetőleg azok egy részének emelt kamatok melletti visszafizetésére. A kamatmentes és az 1–3,5%-os kamatozású kölcsönök törlesztésére az 1991-es évre pedig úgy rendelkezett, hogy ez évben egységesen havonta 1500 Ft-tal többet kell az adósoknak megfizetni, mint a kölcsönszerződésben meghatározott havi törlesztőrészlet.” A módosítás alapja a régi Ptk. 226. §-ának (2) bekezdése volt, amelynek első fordulata szerint jogszabály a hatálybalépése előtt megkötött szerződések tartalmát csak kivételesen változtathatja meg.

Az indítványozók kérték a régi Ptk. 226. §-ának (2) bekezdése, valamint az 1990. évi CIV. törvény 64–68. §-ai alkotmányellenességének megállapítását és megsemmisítését. Az indítványozók álláspontja szerint a támadott Ptk.-rendelkezés az Alkotmányban deklarált jogállamiság, továbbá piacgazdaság elveibe ütközik. Az 1990. évi CIV. törvény támadott rendelkezéseiről azt állították, hogy azok sértik a jogállamiság elvét (a jobbiztonság és a nemzetközi jog általánosan elismert szabályainak sérelme, valamint a törvényi rendelkezések visszamenőleges hatálya és a szerződési szabadság sérelme miatt), ezen kívül a tulajdonhoz való jog megsértését is jelentik, mert sok lakástulajdonos esetében a lakástulajdon elvesztését

eredményezhetik. A kifogásolt törvényi rendelkezések az indítványozók érvelése szerint sértik az Alkotmányban védett értékeket, így a család intézményét és az ifjúság létbiztonságát, ellentétesek az ifjúság érdekeivel, mert a megemelt kamatterhek elsősorban a családokat és a fiatalokat sújtják. A támadott rendelkezések meg nem engedett diszkriminációt eredményeznek. A törvényi rendelkezések alkotmányellenessége ebben az összefüggésben több vonatkozásban is megállapítható az indítványozók szerint. A kifogásolt jogszabályi előírások sértik a szociális biztonsághoz való jogot deklaráló alkotmányos rendelkezést, mert a kis- és középjövedelmű bérből és fizetésből élők, továbbá a nagycsaládosok, a nyugdíjasok és a fiatalok szociális biztonságát veszélyeztetik. Végül sértik a támadott rendelkezések a közteherviselésre vonatkozó alkotmányos szabályt, mert nincsenek figyelemmel a jövedelmi és vagyoni viszonyoknak megfelelő közteherviselésben való részvételre.

Az Alkotmánybíróság az indítványokat elutasította. Határozata indokolásának III.3. pontjában egyebek között kifejtette, hogy minden olyan szerződés, amelyet a szerződés megkötését követően nem rögtön teljesítenek, bizonyos fokú kockázatot jelent a felek számára. A szerződéskötést követően ugyanis olyan változások állhatnak be, amelyek eredményeként a szerződés gazdasági egyensúlya teljesen felborulhat, de legalábbis jelentős aránytalanságok következhetnek be. Ha ezeket a szerződő felek megállapodásukkal, szerződésmódosítással nem tudják rendezni, ezek kiküszöbölése ugyancsak a szerződésekbe történő beavatkozást teheti szükségessé. A beavatkozás történhet bírói úton és történhet törvényi vagy rendeleti úton is. A bíróság feladata egy-egy konkrét szerződés megbomlott egyensúlyát helyreállítani. A társadalmi méretű változásoknak a szerződések nagy tömegét azonosan érintő következményeit azonban az egyes peres eljárások keretei között nem lehet célszerűen megoldani, itt már indokolt, hogy a törvényhozás dolgozzon ki általános megoldást. A régi Ptk 226. § (2) bekezdésében írt rendelkezés első fordulatanak tehát az a funkciója, hogy a fennálló szerződések szolgáltatási egyensúlyának felborulása esetén az állami beavatkozást társadalmi méretekben lehetővé tegye. Ugyanennek a beavatkozásnak a lehetősége a régi Ptk 241. §-a alapján az egyes-egyedi jogviszonyokban a bíróság részére is adott. Eszerint a bíróság jogosult a szerződést módosítani, ha a felek tartós jogviszonyában a szerződéskötést követően beállott körülmény folytán a szerződés valamelyik fél lényeges jogos érdekét sérti. A törvényhozó feladata meghatározni és felelőssége eldönteni, hogy melyek azok a területek, amelyeken a beavatkozás már jogalkotási követelmény.

Az indokolás III.4. pontjának értelmében a körülmények lényeges megváltozása miatt a szerződés lebonyolódása lényegesen eltérhet a szerződéskötéskor megfogalmazott céltól, így a szerződés eredeti feltételeiben már teljesíthetetlen, megvalósíthatatlan. Erre az esetre a *clausula rebus sic stantibus* tételét alkalmazva

lehetősége van a bíróságoknak a szerződés módosítására, a régi Ptk 241. §-a alapján. A régi Ptk 241. §-ához hasonló — általánosabb megfogalmazású — generálklauzula a régi Ptk 226. § (2) bekezdésének „kivételességi” formulája. A változtatás alkotmányos garanciája pedig az egyedi jogviszonyok tekintetében a bírói, a jogviszonyok társadalmi méretű megváltoztatása körében pedig az alkotmánybírói kontroll. Az állam jogszabállyal a szerződések tartalmát általában csak ugyanolyan feltételek fennállása esetén változtathatja meg alkotmányosan, mint amilyen feltételek fennállását a bírósági úton való szerződésmódosítás is megköveteli.

A kamatok módosításáról rendelkező törvényi előírások kapcsán az Alkotmánybíróság az indokolás IV.4. pontjában utalt arra, hogy a kedvezményes kamatozású lakáshitelekről szóló rendelkezések a kölcsönöket a lakossági megtakarításokból rendelték fedezni. Az évekkel ezelőtti hitelszerződések megkötésekor ugyanis a lakossági betétállomány erősen meghaladta az OTP és a takarékpénztárak által folyósított hiteleket. Ez a helyzet azonban mára gyökeresen megváltozott. Az OTP korábbi monopolhelyzete megszűnt, a lakosság számára ugyanakkor — a piacgazdaság felé történő elmozdulással — sokféle befektetési, értékmegőrzési lehetőség kínálkozik. A kamatkorlátozó rendelkezéseket az állam jogszabályi úton felszámolta és a lassan bontakozó versenyben a bankok — gazdasági kényszerűségből — kénytelenek ma már olyan kamatfeltételeket kínálni a magánbetevőknek, amelyek üzleti, piaci szempontokon nyugszanak. Ugyanakkor az OTP (és a takarékpénztárak) régi adóssai továbbra is az eredeti hitelszerződések által előírt, immár nagyon alacsony nominálkamatot, valójában — a nagyarányú infláció folytán — rendkívül negatív reálkamatot fizettek tartozásuk fejében. Az állami költségvetés ezzel a mai magas betétkamatláb és az egykori alacsony lakásépítési (vásárlási stb.) kölcsönkamatláb nagy eltérése miatti súlyos veszteségeknek az OTP és a takarékpénztárak javára történő megtérítésére kényszerült, mert ennek szubvencionálását a fent idézett jogszabályokban vállalta. A támadott törvényi rendelkezésekkel megváltoztatott hitelszerződések háttérjogviszonya, azaz az állam és az OTP (és a takarékpénztárak) közötti tartós jogviszonyok a felektől független, elsősorban a piacgazdaságra való áttérésekben rejlő külső körülmények miatt — előre ki nem számítható módon — a törvényhozó szerint olyan mértékben változtak meg, hogy a jogviszonyok változatlan tartalommal való fenntartása elviselhetetlenné vált az állam (az állami költségvetés) számára. Így a régi Ptk 226. § (2) bekezdése alkalmazási feltételei és a kivételesség az indítványokkal támadott törvényi rendelkezések tekintetében fennállnak, mert a szerződéskötéseket követően — elsősorban a rendszerváltással összefüggésben — a háttérjogviszonyban beállott változások eredményeként a hitelszerződésekben kialakult aránytalanságok a szerződések társadalmi méretű megváltoztatását, a szerződés terheinek a szerződő felek közötti arányosabb

elosztását teszik szükségessé. E körben nyomatékosan utalt arra az Alkotmánybíróság, hogy a felek szerződési kockázatvállalásához hozzá tartozott, hogy a tartós vagy elhúzódó jogviszonyok tekintetében mind a bírói, mind pedig a törvényi szerződésmódosítás lehetősége a régi Ptk hatályos szabályaként létezett, azaz benne volt az élő joganyagban. A felek kockázatvállalásának tehát erre is ki kellett terjednie.

4. A devizahiteles jogalkotásról és jogalkalmazásról vázlatosan

4.1. A főbb jogalkotási lépések

A 2008-ban kirobbant pénzügyi válság, majd annak hatására jelentkező további negatív gazdasági-pénzügyi tényezők következtében kialakuló lakossági eladósodás társadalmi problémává vált. Ennek jogalkotói felismerése elsőként az egyes gazdasági és pénzügyi tárgyú törvények megalkotásáról, illetve módosításáról szóló, 2010. augusztus 13-án kihirdetett 2010. évi XC. törvényben, illetve annak indoklásában érhető tetten. A törvény VI. fejezete az „Egyes jogszabályoknak a devizakölcsön szerződéseket biztosító jelzálogjog korlátozása érdekében szükséges módosítása” címet viselte. Az e fejezetben foglalt rendelkezések – a törvény számos más előírásával együtt – 2012. június 26-áig voltak hatályban. A fejezet három jogszabályt módosított, köztük a régi Ptk.-t, amelynek 261. §-a a következő (4) bekezdéssel egészült ki: „Természetes személy – ide nem értve az egyéni vállalkozót – devizában nyilvántartott, vagy nyújtott (deviza alapú) kölcsönszerződéséből keletkező hitelezői követelés biztosítására, természetes személy tulajdonában álló ingatlanon, vagy ingatlanok természetes személy tulajdonában lévő tulajdoni illetőségére jelzálogjog nem alapítható, a felek ettől eltérő rendelkezése semmis.” A további rendelkezésekből kitűnően a módosítás az ingatlan-nyilvántartásba már bejegyzett jelzálogjog, valamint a már bejegyzett jelzálogjog jogosultja személyében történő változásbejegyzés (kölcsönkiváltás) és fedezetcsere bejegyzése kivételével teljes tilalmat fogalmazott meg deviza alapú kölcsönszerződésekből keletkező hitelezői követelésre alapított jelzálogjog ingatlan-nyilvántartási bejegyzésére.⁶ A törvényjavaslat VI. fejezethez fűzött részletes indoklásának értelmében: „A ... kidolgozott előterjesztés célja a devizakölcsönök terjedésének megállítása, az ügyfelek túlzott eladósodásának megelőzése, hogy a bajbajutottak száma ne gyarapodjon.

6 A törvény 82-83. §-ok tartalmazta a kapcsolódó további jogszabály-módosításokat, így a 82. § (1) bekezdése az ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvényt (a továbbiakban: Inyvtv.), a 83. § a Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról szóló 1960. évi 11. törvényerejű rendeletet (a továbbiakban: régi Ptké.) módosította.

Az elmúlt években egyre gyakoribbá vált a kölcsönök devizában történő nyilvántartása illetve finanszírozása. Az árfolyam-ingadozás miatt megnövekedett törlesztő-részletek következtében azonban a devizakölcsönösök széles köre került pénzügyileg nehéz helyzetbe. A természetes személyek túlzott eladósodottsága az esetek egy részében a kölcsönök bedőlésével járt, amely a fedezetül szolgáló ingatlanok áron aluli elárverezéséhez, kilakoltatásokhoz vezetett.” (Az idézett rész tagolása eredeti.) A módosítás alanyi körén kívül esett a devizában nyilvántartott, vagy nyújtott kölcsönszerződést gazdasági tevékenysége keretében megkötő természetes személy vállalkozó és valamennyi nem természetes személy. Ez a szűkítés a további jogalkotás során is töretlenül érvényesült, miként az is, hogy – legalábbis a provizórikus könnyítéseket tartalmazó – törvények alapvetően a lakóingatlanok kapcsán felvett és jelzálogkölcsönrel biztosított szerződésekre tartalmaztak előírásokat.

A 2010-2014-es parlamenti ciklus e tárgyú jogalkotása további, az adósi terhek könnyítésére irányuló törvényeket fogadott el, melyek közül csak a legnagyobb pénzügyi kihatásúakat említem. A devizakölcsönök törlesztési árfolyamának rögzítéséről és a lakóingatlanok kényszerértékesítésének rendjéről szóló 2011. évi LXXV. törvény (a továbbiakban: Árfolyamgát tv.) a szerződéses jogviszonyok hatályban tartása mellett tartalmazott előírásokat. Ezzel szemben az otthonvédelemmel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2011. évi CXXI. törvény (a továbbiakban: Végtörlesztési tv.) meghatározott feltételek teljesülése (így pl. a kérelem 2011. december 30-ig történő előterjesztése) esetén lehetővé tette a szerződéses jogviszonyok lezárását. A Végtörlesztési törvény egyebek között módosította és a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvényt (a továbbiakban: régi Hpt.). A régi Hpt. a Végtörlesztési tv. 4. § (2) bekezdése értelmében kiegészült a 200/B. §-sal, ennek (1) bekezdése az állami készfizető kezesség fedezetével fogyasztóval kötött deviza alapú kölcsön szerződés alapján teljesített teljes előtörlesztés (végtörlesztés) esetén a pénzügyi intézmény részére a törvényben meghatározott feltételek teljesülése esetén a végtörlesztés forint összegének meghatározásakor svájci frank esetén 180 HUF/CHF, euró esetén 250 HUF/EUR, japán jen esetén 200 HUF/100 JPY árfolyam alkalmazását írta elő.

Szemben a 2010-2014-es országgyűlési ciklus törvényalkotásával, az Országgyűlés 2014-ben a kérdéskör végleges lezárásának szándékával fogadta el a devizahiteles törvényeket (a továbbiakban: DH törvények), így a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényt (a továbbiakban: DH1 tv.), a Kúriának a pénzügyi intézmények fogyasztói kölcsönszerződéseire vonatkozó jogegységi határozatával kapcsolatos egyes kérdések rendezéséről szóló 2014. évi XXXVIII. törvényben

rögzített elszámolás szabályairól és egyes egyéb rendelkezésekről szóló 2014. évi XL. törvényt (a továbbiakban: DH2 tv.), valamint az egyes fogyasztói kölcsön szerződések devizanemének módosulásával és a kamatszabályokkal kapcsolatos kérdések rendezéséről szóló 2014. évi LXXVII. törvényt (a továbbiakban: DH3 tv.). Azt, hogy az Országgyűlés a tárgybeli törvényalkotást – néhány, a DH törvényeket érintő későbbi, e törvények tartalmát alapvetően nem befolyásoló módosítást kivéve – lezártnak tekintette, e törvények indokolása mellett az is alátámasztja, hogy 2014 a devizahiteles jogalkotásnak nem csak a kulcs-, hanem mindeddig az utolsó éve is.

Vázlatosan a DH törvényekről. A DH1 törvény 1. §-ának (1) bekezdése értelmében a törvény hatálya a 2004. május 1. napja és az e törvény hatálybalépésének napja között kötött fogyasztói kölcsön szerződésre terjed ki. E törvény alkalmazásában fogyasztói kölcsön szerződésnek minősül a pénzügyi intézmény és a fogyasztó között létrejött deviza alapú (devizában nyilvántartott vagy devizában nyújtott és forintban törlesztett) vagy forint alapú hitel- vagy kölcsön szerződés, pénzügyi lízingszerződés, ha annak részévé a 3. § (1) bekezdése vagy a 4. § (1) bekezdése szerinti kikötést is tartalmazó általános szerződési feltétel vagy egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel vált. (A DH1 tv. hatályáról rendelkező előírása lényegében változatlanul érvényesült a további DH törvényekben is.) A felhívott 3. § (1) bekezdése [a Kúria 2/2014. számú PJE határozata (a továbbiakban: 2/2014. PJE) alapján] kimondta, hogy a fogyasztói kölcsön szerződésben – az egyedileg megtárgyalt szerződési feltétel kivételével – semmis az a kikötés, amely szerint a pénzügyi intézmény a kölcsön-, illetve a lízing tárgy megvásárlásához nyújtott finanszírozási összeg folyósítására a vételi, a tartozás törlesztésére pedig az eladási vagy egyébként a folyósításkor meghatározott árfolyamtól eltérő típusú árfolyam alkalmazását rendeli. A 4. § (1) bekezdésének értelmében az egyoldalú szerződésmódosítás lehetőségét tartalmazó fogyasztói kölcsön szerződés vonatkozásában vélelmezni kell, hogy tisztességtelen az annak részét képező egyoldalú kamatemelést, költségemelést, díjemelést lehetővé tevő szerződéses kikötés – az egyedileg megtárgyalt feltétel kivételével –, tekintettel arra, hogy az nem felel meg az e rendelkezés a-g) pontjaiban meghatározott elveknek. A törvény jogvesztő határidőn belül keresetindítási jogot biztosított a pénzügyi intézményeknek a vélelem megdöntésére; a banki pervesztesség és a perindítás hiánya egyaránt a hiteldíj emelésére vonatkozó szerződéses kikötések semmisségét eredményezte. A DH1 tv. 3-4. §-aiban meghatározott szerződéses rendelkezésekkel kapcsolatos elszámolás szabályait a DH2 tv. tartalmazta; mind e jogszabály, mind a DH1 tv. tartalmazott előírásokat a devizahiteles peres eljárásokra is.

Az utolsó devizahiteles jogszabály, a DH3 tv. általános indokolása a törvény elsődleges célját abban jelölte meg, hogy a jövőre nézve megszüntesse

a fogyasztókat terhelő árfolyamkockázatot, tehát a deviza vagy deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződések tekintetében a pénzügyi intézmények kötelesek lesznek a törvényben meghatározott feltételekkel, határidővel és az ott részletezett eljárásrend szerint a teljes tartozást forint követelése átváltani. A törvény „Deviza és devizaalapú fogyasztói jelzálogkölcsön-szerződések” címet viselő 4. alcímében a 10. § úgy rendelkezett, hogy a deviza vagy devizaalapú fogyasztói jelzálogkölcsön-szerződés tekintetében jogosult pénzügyi intézmény az elszámolási törvény szerinti elszámolási kötelezettsége teljesítésének határidejéig köteles a deviza vagy devizaalapú fogyasztói jelzálogkölcsön-szerződés alapján fennálló vagy az abból eredő teljes, az elszámolási törvény alapján teljesített elszámolás alapján megállapított tartozást – ideértve a devizában felszámított kamatot, díjat, jutalékot és költséget is – a fordulónappal az adott devizanem a) 2014. június 16. napja és 2014. november 7. napja közötti időszakban az MNB által hivatalosan jegyzett devizaárfolyamainak átlaga vagy b) 2014. november 7. napján az MNB által hivatalosan jegyzett devizaárfolyama közül a fogyasztó számára kedvezőbb devizaárfolyamon forintkövetelésre átváltani (a továbbiakban: forintra átváltás). Az 5. alcímében (A forintalapú fogyasztói kölcsön-szerződések és a nem jelzálog fedezete mellett nyújtott deviza és devizaalapú fogyasztói kölcsön-szerződések) foglalt 14. § értelmében a forintalapú fogyasztói kölcsön-szerződés és a nem jelzálog fedezete mellett nyújtott deviza és devizaalapú fogyasztói kölcsön-szerződés esetében a fordulónaptól alkalmazható induló kamat, kamatfelár nem haladhatja meg az eredetileg számítható kamatot, kamatfelárat. E rendelkezésből, valamint a további előírásokból egyértelműen megállapítható, hogy a forintosítás – egyebek mellett – nem terjedt ki a nem jelzálog fedezete mellett nyújtott deviza alapú fogyasztói kölcsön-szerződésekre. Ez utóbbi gyűjtőfogalomba tartozott pl. a gépjármű vásárlására felvett kölcsönök többsége.

4.2. A Kúria jogalkalmazási tevékenysége

A jogalkotást részben megelőzve, részben azzal párhuzamosan és azt követően is a Kúria jogalkalmazási iránymutatásaiban foglalt állást a deviza alapú kölcsön-szerződések értelmezése során felmerülő egyes kérdésekben. Ilyen tartalmú a 6/2013. számú PJE határozat (a továbbiakban: 6/2013. PJE), a jogalkotási alapul szolgáló 2/2014. PJE, az 1/2016. számú PJE határozat (a továbbiakban: 1/2016. PJE), a 2/2020. számú PJE határozat (a továbbiakban: 2/2020. PJE), végül a 4/2021. számú PJE határozat (a továbbiakban: 4/2021. PJE).

A 6/2013. PJE rendelkező részének 1. pontja meghatározta a deviza alapú hitel-, kölcsön- és pénzügyi lízingszerződések (a továbbiakban: deviza alapú kölcsön-szerződések) fogalmát. Ennek értelmében a deviza alapú kölcsön-

szerződések devizaszerződések. A felek a hitelezőnek és az adósnak a kölcsönszerződésből fakadó pénztartozását egyaránt devizában határozták meg (kirovó pénznem), és azt mindkét fél forintban volt köteles teljesíteni (lerovó pénznem). E szerződéstípusnál az adós az adott időszakban irányadó forint-kölcsönnél kedvezőbb kamatmérték mellett devizában adósodott el, amiből következően ő viseli az árfolyamváltozás hatásait: a forint gyengülése az adós fizetési terhének növekedését, erősödése pedig a csökkenését eredményezi. E kúriai fogalom-meghatározás jelentőségét – valamennyi későbbi jogalkalmazási iránymutatásbeli és az egyedi ügyekben eljáró bíróságok általi alkalmazása mellett – az adja, hogy a szerződések megkötésének időszakában (döntően 2004 és 2010 között) egyetlen jogszabályi előírás sem határozta meg a deviza alapú kölcsönszerződés fogalmát. [Jogalkotó általi definiálására is akkor került sor elsőként, amikor a szerződések nagy többségét már megkötötték. A teljes hiteldíj mutató meghatározásáról, számításáról és közzétételéről szóló 83/2010. (III.25.) Korm. rendelet (a továbbiakban: THM rendelet) 1. §-ának értelmében e rendelet előírásait a fogyasztónak nyújtott hitelről szóló 2009. évi CLXII. törvény (a továbbiakban: Fhtv.) hatálya alá tartozó hitel és pénzügyi lízing (a továbbiakban együtt: hitel) esetén kell alkalmazni. A 2. § (1) bekezdésében előírtan e rendelet alkalmazásában: 1. devizahitel: forinttól eltérő pénznemben folyósított és törlesztett hitel; 2. deviza alapú hitel: devizában nyilvántartott, de forintban folyósított vagy törlesztett hitel. A THM rendelet deviza alapú hitelre vonatkozó fogalom-meghatározása és a 6/2013. PJE 1. pontja összhangban van.]

A deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződésekkel kapcsolatos jogalkalmazás során a Kúriának a peresített szerződések megkötésekor hatályos magyar anyagi jogon és az Európai Unió Bíróságának (a továbbiakban: EUB) határozataiban foglalt jogértelmezésen kívül 2014-től további és releváns joganyagként figyelembe kellett és kell vennie a DH törvényeket is. Az EUB a Kúria és egyéb magyar bíróságok által kezdeményezett előzetes döntéshozatali eljárások során számos határozatában állást foglalt egyes, a deviza alapú kölcsönszerződéseket érintő és uniós jogi vetülettel rendelkező kérdésekben. Azt, hogy a kérdéskör nem tekinthető lezártnak, mutatja, hogy jelenleg is van folyamatban az EUB előtt a Kúria által kezdeményezett előzetes döntéshozatali eljárás. A 2023. október 19-i kúriai sajtóközlemény értelmében a Kúria a Gfv.VI.30.204/2023. számú egyedi ügyben előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezett az EUB-nél, az EUB C-705/21. sz. határozatát (AxFina Hungary-ügy) és C-520/21. sz. határozatát (Szcześniak-ügy) követően az árfolyamkockázatot a fogyasztóra telepítő kikötés tisztességtelensége miatt érvénytelennek minősített, a DH törvények hatálya alá tartozó fogyasztói kölcsönszerződések (lízingszerződések) ügyében követendő joggyakorlatának továbbfejlesztése érdekében. Az eljárás célja az uniós joggal

összhangban álló elszámolás elveinek tisztázása is.⁷ Az eljárás C-630/23. számon van folyamatban.

5. A „devizahiteles perek” fogalma, és az e perek számára, nagyságrendjére vonatkozó statisztikák

A 6/2013. PJE 1. pontjában meghatározott tartalmú deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződésekkel kapcsolatos igényérvényesítés kétirányú lehet: vagy a pénzügyi intézmények kezdeményezik a fogyasztókkal szemben, vagy fordítva. Az első esetben a pénzügyi intézmények a fogyasztóval, mint a kölcsönszerződés adósával szembeni, az utóbbi által felhalmozott tartozás miatt fennálló követelésüket kívánják peres úton érvényesíteni (már amennyiben szükséges a peres út igénybe vétele a jogérvényesítéshez). A második esetben a fogyasztók indítanak pert a pénzügyi intézményekkel szemben, vagy a peres eljárásokra vonatkozó általános, vagy speciális előírások alapján (az utóbbiak a végrehajtás megszüntetése és korlátozása iránti perek).

A „devizahiteles perek” általam a továbbiakban használt meghatározása statisztikai alapú, abból következik, hogy a nyilvánosan közzétett ügyszámok és perstatisztikai adatokból kizárólag a fogyasztók által a pénzügyi intézményekkel szemben indított peres eljárásokra vonatkozó számok, nagyságrendek olvashatók ki (az érvényesített jogra vonatkozóan pedig nagyon kevés).

A bírósági eljárásokra vonatkozó hivatalos statisztikai tevékenységet az Országos Bírósági Hivatal (a továbbiakban: OBH) végzi, amely az adatokat a www.birosag.hu honlapon teszi közzé.⁸ A közzétett, fél éves és éves időszakokat bemutató ügyszámok az egyes ügyszakokon belül (polgári, büntető stb.) nem tartalmaznak további differenciálást, így az egyes pertípusokra vonatkozó számokat és arányokat. A devizahiteles perek annyiban kivételnek tekinthetők, hogy a 2013. november 1. és 2019. június 30. közötti, 4 hónap híján 6 éves időintervallumra nézve az OBH közzétett egy, az ügyérkezést bemutató tájékoztatót.⁹ E tájékoztatókból a legutolsó a teljes, a 2013. november 1. és 2019. június 30.

7 Tájékoztató a Kúria Gfv.VI.30.204/2023. számú, közérdeklődésre számot tartó ügyben kezdeményezett előzetes döntéshozatali eljárásról. Dátum 2023. október 19. <https://kuria-birosag.hu/hu/sajto/tajekoztato-kuria-gfvi302042023-szamu-kozerdeklodesre-szamoto-tarto-ugyben-kezdemenyezett> (letöltve 2024. június 6. napján)

8 <https://birosag.hu/birosagokrol/statisztikai-adatok/ugyszamok> (letöltve 2024. szeptember 5. napján)

9 <https://birosag.hu/ugyfeleknek/birosagi-eljarasok/polgari-eljaras/deviza-es-forinthiteles-peres-eljarasok> (letöltve 2024. szeptember 4. napján.)

közötti időszakra vonatkozik (a továbbiakban: Devizahiteles statisztika)¹⁰, tehát tartalmazza valamennyi korábbi tájékoztató összes adatát is. A Devizahiteles statisztikából kizárólag nagyságrendek állapíthatók meg, ennek okai kiderülnek a tájékoztatóból, melynek 1. oldala egyebek között rögzíti, hogy az adatközlés nem a hivatalos statisztikai tevékenység része, az ügyszámok meghatározása során 50-es kerekítést alkalmaztak, valamint az adatok a DH törvényekkel érintett forinthiteles pereket is tartalmazzák. (Arra nem tér ki, hogy a közölt számokba beleértendő-e a nem deviza alapú, „deviza” szerződésekkel kapcsolatos, a végrehajtás megszüntetése és korlátozása iránti, valamint a pénzügyi intézmények által a fogyasztók ellen indított perek.) Az 1. oldal utal arra is, hogy a „DH” megjelölést 2013. november 1-től vezették be a bíróságokon, az adatgyűjtés módját azonban nem ismerteti. Ennek részletei jogalkalmazói tapasztalatomból ismertek: a bíróságokon 2013. november 1-től rendszeresítették az „Adatlap a devizahitel szerződésekkel érintően benyújtott keresetlevelekről” nyomtatványt, amelyet egy A/4-es lapon rögzítettek az aktaborító hátulján. Az adatlap összesen 12 db, „DH1”-től „DH12”-ig meghatározott, „A kereseti kérelem jellege” címmel ellátott szempontot tartalmazott. „X” jellel kellett ellátni, ha az adott szempont az ügyben releváns. „DH7” kód jelölte, ha az ügy devizahitel szerződéssel összefüggő végrehajtási per, ezért az adatgyűjtés kiterjedt a végrehajtás megszüntetése és korlátozása iránti ügyekre. A DH 1-12-ig terjedő kódok nem tartalmaztak a pénzügyi intézmények fogyasztókkal szembeni pereire vonatkozatható kategóriát, az adatgyűjtés tehát erre nem terjedt ki.

A www.birosag.hu-n közzétett polgári peres ügyforgalmi adatok Devizahiteles statisztika adataival való egybevetése alapján meghatározható a fogyasztók által a pénzügyi intézményekkel szemben indított peres eljárások teljes polgári peres ügyérkezéshez viszonyított aránya. A teljes polgári peres ügyérkezéshez több forrás is rendelkezésre állt, ezekből a 2018-as év, valamint a 2019-es év I. féléve alatt elérhető és valamennyi releváns adatot tartalmazó „Ügyforgalmi elemzés, 2018” és „Ügyforgalmi elemzés, 2019. I. félév” elnevezésű tájékoztatók (a továbbiakban: Ügyforgalmi elemzés, 2018 és Ügyforgalmi elemzés, 2019. I.)¹¹ adatait vettem alapul. Ennek oka, hogy az Ügyforgalmi elemzés, 2018 35. és 61. oldala, valamint az Ügyforgalmi elemzés, 2009. I. 37. és 64. oldala táblázatos és diagramos formában egyaránt tartalmazza évenkénti bontásban a 2014-2019. I. féléve közötti időszakra a járásbírósági és törvényszéki első fokú peres ügyérkezést polgári és gazdasági ügyszakonkénti bontásban. (Mind a polgári, mind a

10 <https://birosag.hu/nyomtatvanyok/deviza-es-forinthiteles-peres-eljarasok/devizahiteles-peres-ugyek-2013-november-1-4> (letöltve 2024. szeptember 5. napján)

11 https://birosag.hu/sites/default/files/2019-05/ugyforgalom_2018.ev_szerkesztett_foly_v.pdf (letöltve 2024. szeptember 6. napján)
<https://birosag.hu/ugyforgalmi-adatok/reszletes-elemzes-2019-i-felevi-birosagi-ugyforgalomrol> (letöltve 2024. szeptember 6. napján)

gazdasági ügyszak érintett a devizahiteles ügyérkezéssel.) A polgári peres és azon belül a devizahiteles ügyérkezés 2014-2019. I. féléve között, továbbá a devizás ügyérkezés %-os aránya a teljes polgári ügyérkezésen belül az alábbiak szerint mutatható ki:¹²

	2014	2015	2016	2017	2018	2019. I. félév
Ügyérkezés járásbíróóságok	158.329	150.828	157.757	158.325	121.143	64.061
Ügyérkezés törvényszékek (elsőfok)	22.014	25.579	27.067	20.005	11.414	5.354
Összesen	180.343	176.407	184.824	178.330	132.557	69.415
Devizás ügyérkezés száma	5.000 körüli	11.000 körüli	18.400	13.850	8.300	4.300
Devizás ügyérkezés %-os aránya	2,77%	6,24%	9,96%	7,77%	6,26%	6,19%

A 2014-15-re vonatkozó tényleges számok és arányok a feltüntetettéknél valamivel kisebbek lehettek, figyelembe véve az e két évnél külön nem közölt ítélőtáblai (másodfokú) érkezéseket.¹³ Azt feltételezve, hogy ennek az elsőfokúéhoz viszonyított aránya e két évben sem alakult lényegesen másként, mint 2016-tól 2019. I. félévéig (vagyis kerekítve 3-10% között lehetett), megállapítható, hogy 2014-ben közel 5.000, 2015-ben közel 11.000 db peres ügy indult.

A devizahiteles perekről közzétett nem hivatalos, tájékoztató jellegű és elnagyolt adatok dacára megállapítható az ügyérkezés tendenciája, e vonatkozásban pedig nincsen relevanciája annak, hogy mekkora hányadot tettek ki az ügyekből a forintHITELES szerződések alapján indult perek, mivel a DH törvények tárgyi hatálya e szerződésekre is kiterjedt. 2014-16 között folyamatos emelkedés tapasztalható, 2017-től pedig csökkenés. A 2018-as adatoknál annak is jelentősége van, hogy 2017-hez képest nem csak a devizahiteles, hanem a teljes polgári és gazdasági peres ügyérkezés is számottevően csökkent (nyilvánvaló összefüggésben az új Pp. hatályba lépésével). 2019. július 1-től semmilyen hivatalos és nem hivatalos statisztika nem tartalmaz adatokat a devizahiteles ügyérkezésről.

A fogyasztók által a perekben érvényesített jogra vonatkozóan még a fenti, elnagyolt adatösszesség sem áll rendelkezésre. Fogódzót egyetlen, az OBH által

12 Forrás: Devizahitel statisztika, Ügyforgalmi elemzés, 2018 és Ügyforgalmi elemzés, 2019. I.

13 Az ítélőtáblai ügyérkezés elsőfokúéhoz viszonyított aránya 2016-tól 2019. I. félévéig az alábbiak szerint alakult: 2016-ban 19.000 db ügyből 600 db, azaz 3,16%, 2017-ben 15.000 db ügyből 1.150 db ügy, azaz 7,67%, 2018-ban 9.200 db ügyből 900 db ügy, azaz 9,78%, 2019. I. félévében 4.600 db ügyből 300 db ügy, azaz 6,52%,

közzétett beszámolóban ismertetett adatsor nyújthat. Ennek a közlésnek a jelentősége abban is áll, hogy nem csupán az érvényesített jogra, hanem a perek tömegessé válásának időszakára is levonható belőle következtetés. Az OBH elnökének 2013. évi beszámolója¹⁴ (a továbbiakban: 2013-as beszámoló) a 26-27. oldalon a bírósági szervezet igazságszolgáltatási tevékenységét ismertető II. részének „Kihívások a 2013. évben” alcímet viselő 2. pontjának 2.3. alpontja a devizahiteles ügyekről megállapította: „...kiugróan emelkedett a pertárgyértéktől függetlenül törvényszéki hatáskörbe tartozó perek száma, amiért egyetlen ügycsoport, a tisztességtelen szerződési feltételek megtámadása iránt indított perek (Pp. 23. § (1) k) pont) a felelősek. ...E pertípus robbanásszerű elterjedése – az időbeli egybeesésre tekintettel – nyilvánvalóan összefüggésben áll a Ptk. 2012. május 26-i módosításával. Ezen időponttól ugyanis a törvény új 239/A.§-a lehetővé teszi, hogy a szerződés érvénytelenségének megállapítását a felek a bíróságtól az érvénytelenség következményeinek alkalmazása nélkül is kérhessék.” Ezt alátámasztandó a beszámoló ismertette az összes törvényszéki (2011. december 31-ig megyei bírósági) polgári peres ügyérkezést, mely szerint a tisztességtelen szerződési feltételek megtámadása iránti perek 2010. január és december között az ügyérkezés 0,70%-át tették ki, majd 2011. március és 2012. február között 0,90%-át, 2012. augusztusa és 2013. júliusa között pedig már a 17,76%-át. A 2013-as beszámolóból tehát kitűnik, hogy 2012. augusztusa és 2013. júliusa között robbanásszerűen megnőtt a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: régi Pp.) értelmében törvényszéki hatáskörbe tartozó tisztességtelen szerződés feltételek érvénytelenségén (vagy azon is) alapuló keresetek száma (melynek okaként a beszámoló a régi Ptk. 239/A. §-ának beiktatását említi). Bár a Devizahiteles statisztikában közölt adatoknak e növekedési időintervallum nem része, valószínűsíthető, hogy a devizahiteles perek jelentős növekedése a 2013. november 1. előtti időszakra tehető.

6. A fogyasztók által a deviza alapú kölcsönszerződések tárgyában indított perekben érvényesített jog, a keresetek tartalma

6.1. Az érvényesített jog általában

A deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződésekkel kapcsolatos igényérvényesítés tárgyában elkészített, „A fogyasztók által indított devizahiteles perek jellemzői

¹⁴ A világhálón elérhető a <https://birosag.hu/birosagokrol/birosagi-szervezet/obh/obh-elnokenek-beszamoloi-link> alatt, a „2013” alcím alatt, <https://birosag.hu/beszamolok/az-orszagos-birosagi-hivatal-elnokenek-2013-evi-beszamolaja>. (letöltve 2024. május 17. napján). A beszámolót az Országgyűlés az 52/2014. (XII.17.) OGY határozattal elfogadta.

az alapul szolgáló tények és az érvényesített jogok szempontjából” című, műhelyvitára bocsátott doktori értekezésem¹⁵ részét képezi egy, a Kúria tárgyban meghozott határozatainak elemzésén alapuló kutatás. Az országos merítésű adatokon alapuló alapkutatás olyan, a természetes személy fogyasztók által a pénzügyi intézmények ellen indított perekben a Kúrián folyamatban volt felülvizsgálati eljárásokban 2012. január 1. és 2021. december 31. között meghozott és a Bírósági Határozatok Gyűjteményében (a továbbiakban: BHGY) közzétett határozatok¹⁶ kigyűjtésére, valamint az e határozatokban rögzített tények és érvényesített jogok gyűjtésére és elemzésére irányult, amelyekben a per tárgyát a fogyasztók és a pénzügyi intézmények közötti 2004. május 1-től 2014. július 19-ig terjedő időszakban megkötött deviza alapú kölcsönszerződések képezték, ideértve a végrehajtás megszüntetése és korlátozása iránti pereket. Az adatgyűjtés és –elemzés kapcsán nem volt relevanciája annak, hogy az ügyben melyik polgári perrendtartást alkalmazták és annak sem, hogy a felülvizsgálati kérelem csak a jogerős ítélet egyes rendelkezései felülvizsgálatára irányult. Az e kritériumok alapján történt adatgyűjtés alapján 580 db határozat képezte az elemzés tárgyát, ezekből 539 ügyben irányult a kereset a pénzügyi intézménnyel kötött szerződés részleges (egyes rendelkezésre, vagy rendelkezésekre kiterjedő) vagy teljes érvénytelenségére, vagy arra is. Összességében a vizsgált határozatok 92,93%-a rögzített valamilyen tartalmú érvénytelenségi petitumot.

Azt, hogy a fogyasztók által indított perekben előterjesztett keresetek döntő többségében érvénytelenségek, erre vonatkozó egzakt, a teljes igényérvényesítési időszakra kiterjedő statisztika hiányában is, „indirekt” támasztja alá a kúriai iránymutatások tárgya és tartalma. A 2013 és 2021 között meghozott jogegységi határozatok közül a 6/2013., 2/2014., valamint az 1/2016. PJE szinte kizárólag érvénytelenségi kérdéseket taglalt, melyhez képest a 2/2020. és a 4/2021. PJE határozott az érvénytelenségen kívül eső kérdésekről, vagy azokról is. (A 2/2020. PJE arról, hogy a törzskönyv kiadására irányuló perekben a bíróságoknak miként kell megítélnie a törzskönyv birtoklásához való jog önálló biztosítéki jellegét, a 4/2021. PJE pedig a deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződések felmondása jogszerűségének megítéléséről. Ez utóbbinak azonban van érvénytelenségi vetülete is.) Ugyanez

15 A fokozatszerzési eljárás a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájában van folyamatban.

16 A www.birosag.hu internetes oldalon az „Ügyfelek” aloldalon elérhető „Bírósági Határozatok Gyűjteménye” alcímű „Anonimizált határozatok” aloldalon az alábbi módon került sor a határozatok keresésére: a „Több szűrő” alapján kereső ismérvként feltűnő „Határozatot meghozó bíróság” kereső szerinti Kúria „Kollégium” ismérvéből külön-külön a „polgári” és a „gazdasági” beállításával és az ilyen módon fellelhető valamennyi határozat egyenkénti áttekintése után a devizahiteles perek kiválasztásával. Az anonimizált határozatkereső legkevésbé sem felhasználóbarát: egy keresésen belül számos esetben kiadja ugyanazt a határozatot, illetve a kereséssel nem érintett kollégium által meghozott határozatot, miközben ugyanaz a kigyűjtött határozat hol elérhető az oldalon, hol nem. A határozatkereső jelzett problémáira tekintettel azt állíthatom, hogy a végül kiválogatott 580 db határozat „közelítő pontossággal” megfelelhet a 10 éves időintervallumban a Kúria által meghozott, a fenti kritériumoknak megfelelő döntéseknek.

az érvénytelenségi, azon belül tisztességtelenségi „dominancia” állapítható meg az EUB „devizás” ítéleteiből, amelyek döntően a Tanács 93/13/EGK számú, a fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló irányelve (HL L 95., 1993.4.21, 29–34. o.) egyes cikkeinek értelmezése tárgyában meghozott döntéseket és azok indoklásait tartalmazzák.

6.2. Bíróági szerződésmódosításra irányuló keresetek

Az elemzett kúriai határozatokból mindössze kettő tartalmaz bírósági szerződésmódosításra, vagy arra is irányuló keresetet. A 2016. november 15-én kelt, Gfv.VII.30.085/2016/2. számú ítélet (az elsőfokú bíróság neve és a határozat száma: Debreceni Törvényszék 6.P.20.803/2012/36. számú ítélet, a másodfokú bíróság neve és a jogerős határozat száma: Debreceni Ítéltábla Pf.I.20.353/2013/5. számú ítélet) indokolásának [6] pontja rögzítette, hogy a felperes keresetében elsődlegesen a lízingszerződés egésze érvénytelensége megállapítását, az érvénytelenség jogkövetkezményeként a szerződés ítélethozatalig történő hatályossá nyilvánítását kérte. Másodlagosan a lízingszerződés részleges érvénytelenségének a megállapítását és annak jogkövetkezményeként a részben érvénytelen szerződés ítélethozatalig történő hatályossá nyilvánítását indítványozta. Harmadlagosan a szerződés bírósági módosítása iránt terjesztette elő keresetét. Negyedlegesen kérte annak megállapítását, hogy a lízingszerződés 2010. január 1-jén a régi Ptk. 312. §-a alapján, lehetetlenülés miatt megszűnt. A szerződés bírósági módosítására irányuló kereset tartalmát a határozat nem részletezi; ennek oka, hogy az indoklás további részéből kitűnően a felülvizsgálati eljárásnak nem képezte a tárgyát a harmadlagos kereset elbírálása.

A másik, 2019. február 26-án kelt, Gfv.VII.30.198/2018/7. számú ítéletben (az elsőfokú bíróság neve és a határozat száma: Pesti Központi Kerületi Bíróság 1.P.93.801/2015/24. számú ítélet, a másodfokú bíróság neve és a jogerős határozat száma: Fővárosi Törvényszék 43.Pf.632.764/2017/5. számú részítélet) indokolásának [1]-[6] pontjai tartalmazzák a felülvizsgálat alapjául szolgáló tényállást. Ennek értelmében az I. és II. rendű felperesek, valamint az I. rendű felperes jogelődje mint adóstársak és az alperes mint hitelező 2008. október 17-én CHF alapú, majd 2009. április 28-án EUR alapú kölcsönszerződést kötöttek egymással (a továbbiakban: CHF kölcsönszerződés és EUR kölcsönszerződés). A CHF kölcsönszerződés értelmében az alperes az adósok részére 39.190 CHF összegű kölcsön, az EUR kölcsönszerződés alapján az alperes 6.977 EUR összegű kölcsön nyújtását vállalta. Az alperes a CHF kölcsönszerződés alapján forintot folyósított az adósok részére, míg a második szerződés alapján a folyósítás EUR-ban történt. A felperesek a CHF kölcsönszerződést forintban, az EUR kölcsönszerződést EUR-ban törlesztették. Az alperes mindkét kölcsönszerződés vonatkozásában

elkészítette a DH2 tv. szerinti – felülvizsgálatnak minősülő – elszámolását. Az I. rendű felperes 2015. április 30-án mindkét kölcsönszerződés vonatkozásában elállási nyilatkozatot közölt az alperessel a régi Ptk. 226. § (2) bekezdésére és 320. § (1) bekezdésére hivatkozással. 2015. május 13-án a kölcsönszerződésekhez tartozó bankszámlákon elhelyezte a saját elszámolása alapján számított tartozása összegét, majd ezen összegeket 2015. július 17-én az alperesnek átutalta. A kereseti kérelmet és az alperes védekezését rögzítő [7]-[8] pont szerint a felperesek módosított keresetükben elsődlegesen annak megállapítását kérték, hogy a perbeli kölcsönszerződések elállás folytán 2015. április 30-án megszűntek, mert a felperesek a jogszabályban biztosított elállási jogukkal éltek. Eshetőlegesen előterjesztett másodlagos kereseti kérelmükben annak megállapítását kérték, hogy a szerződések nem jöttek létre, mivel a felek nem állapodtak meg a szerződés tárgyában, és a kölcsön összege nem is számítható ki. A másodlagos kereseti kérelmükhöz kapcsolódóan a szerződés alapján különböző jogcímen az alperesnek megfizetett összesen 554.497 forint megfizetésére kérték az alperes kötelezését. Harmadlagos kereseti kérelmük a szerződés érvénytelenségére hivatkozással az eredeti állapot helyreállítására és az alperes másodlagos kereseti kérelemben megjelölt összegű marasztalására irányult. Negyedlegesen kérték, hogy a bíróság módosítsa a kölcsönszerződések tartalmát akként, hogy a forintosítást 180 HUF/CHE, illetve 250 HUF/EUR árfolyamon végezze el, ezáltal a felperesek a korábbi végtörlesztés alanyaival jogegyenlőségben részesülhessenek. Ötödleges kereseti kérelmük kártérítés megfizetésére irányult. Az alperes a kereset elutasítását kérte.

Az első- és a másodfokú ítéletet ismertető [9]-[18] pontban rögzítetten az elsőfokú bíróság a keresetet elutasította. A negyedleges kereseti kérelem vonatkozásában rámutatott, az otthonvédelemmel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló – a végtörlesztéssel kapcsolatos rendelkezéseket is tartalmazó – 2011. évi CXXI. törvényt 2012. április 1. napjával hatályon kívül helyezték, annak alkalmazására nincs lehetőség. A felperesek a szerződés módosítását egy hatályban nem lévő törvény alapján nem kérhetik. Módjuk lett volna a végtörlesztésre, amennyiben 2011. december 30. napjáig az erre irányuló írásbeli igénybejelentést megteszik, de ez nem történt meg, így utóbb ezzel a lehetőséggel már nem élhetnek, aszerint a bíróság a szerződést nem módosíthatja. A felperesek fellebbezése folytán eljáró másodfokú bíróság részítéletet hozott, az elsőfokú bíróság ítéletét részítéletnek tekintette és azt helybenhagyta. A másodfokú bíróság a negyedleges kereseti kérelem tekintetében hangsúlyozta, a felperesek maguk sem hoztak fel érvet amellet, hogy a végtörlesztés lehetőségével bár nem éltek, miért éppen a végtörlesztéssel azonos feltételek mellett elvégzendő szerződésmódosítás útján lenne az állított érdeksérelmük orvosolható. A jogerős ítélettel szemben a felperesek terjesztettek elő felülvizsgálati kérelmet, az indokolás [23] pontjában hangsúlyozták, a negyedleges kereseti kérelmüket nem a hatályát

vesztett jogszabály alapján, hanem annak mintájára terjesztették elő, mivel azt tekintik arányosnak. A Kúria a [38] pontban a negyedleges kereseti kérelem kapcsán hangsúlyozta, hogy a felperesek felülvizsgálati kérelmükben sem a régi Ptk. 226. § (2) bekezdésének, sem a 241. §-ának megsértésére nem hivatkoztak. Ettől függetlenül a Kúria megjegyezte, a vonatkozó jogi szabályozás a végtörlesztésre csak meghatározott időn belül adott lehetőséget. Ezt a határidőt – ha egyáltalán a végtörlesztés feltételei a felek jogviszonyában fennálltak – a felperesek elmulasztották. Arra vonatkozó, bizonyítékokkal alátámasztott érvelésük nem volt, hogy a vonatkozásukban miért állnak fenn a bíróság általi szerződésmódosítás feltételei, és miért épp a végtörlesztési törvényben rögzített árfolyamok lennének irányadóak.

A bírósági szerződésmódosításra irányuló, mindössze két ügyben a kereset részét képező petitum alapján megállapítható, hogy az ilyen tartalmú jogérvényesítés a deviza alapú szerződésekkel kapcsolatos fogyasztói keresetekben nagyon ritka volt. (Ezt személyes tapasztalatom is alátámasztja: jogalkalmazásom során egyetlenegy ügyben sem képezte az ítélettel elbírált kereset részét bírósági szerződésmódosításra irányuló petitum.) A következő vizsgálandó kérdés, hogy e sporadikusságnak volt-e jogszabályi, jogdogmatikai akadálya.

7. A régi Ptk. 241. §-án alapuló fogyasztói igényérvényesítés lehetősége és hiánya a devizahiteles perekben – Egy elszalasztott lehetőség?

A kúriai határozatokból kimutatható érvényesített jog általánosan az érvénytelenség fogalmával meghatározható tartalma, és a végül alkalmazott jogalkotói megoldások nem képeznek teljesen azonos halmazt. Kérdésként merül fel ennek kapcsán: ha a jogalkotó több jogdogmatikai megközelítésből kiindulva – ex lege semmisség kimondásával (árfolyamrés), törvényi vélelmen alapuló semmisséggel (egyoldalú módosítás), valamint törvényi úton történő szerződésmódosítással (forintosítás) – szabályozta a kérdéskört, akkor ez a viszonylagos sokszínűség miért nem köszönt vissza a fogyasztók által indított egyedi perekben? Miért szinte kizárólagosan valamilyen érvénytelenségi okra alapítva kérték a keresetnek helyt adó ítéletek meghozatalát? Oka-e ennek az, hogy valamilyen jogszabályi, illetve jogdogmatikai akadály gátolta a régi Ptk. 241. §-a szerinti keresetek előterjesztését?

A Kúria előtt folyamatban volt, mindössze két ügyben a régi Ptk. 241. §-án alapuló kereset elbírálásából meglátásom szerint nem vonható le olyan általános

következtetés, hogy a bírósági szerződésmódosítás lehetősége ab ovo kizárt lenne (lett volna) a deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződések kapcsán. Felmerül azonban a kérdés, hogy van-e olyan kúriai iránymutatás, amely tartalmaz fogódzókat az ilyen tartalmú keresetek elbírálására nézve? A legtöbb anyagi jogi kérdést taglaló 6//2013. PJE 7. pontjának értelmében: „A bírói szerződésmódosítás arra szolgáló jogi eszköz, hogy egy-egy konkrét szerződés esetében orvosolja a felek tartós jogviszonyában a szerződéskötés után bekövetkezett körülményváltozások valamelyik fél lényeges jogos érdekét sértő hatását. Nem alkalmas jogi eszköz azonban arra, hogy társadalmi méretű gazdasági változásoknak azonos típusú szerződések nagy tömegét hasonlóan – csak az egyik fél számára hátrányosan – érintő következményeit orvosolja. Ha ezeket a hátrányos következményeket a jogalkotó bizonyos körben jogszabállyal rendezte, a jogalkotói beavatkozás e körben az egyedi bírói mérlegelést kizárja. A 6/2013. PJE 7. pontjához tartozó indokolás (az indokolás III/7. pontja) szerint: „A tartós hitelezési jogviszonyban a szerződéskötést követően olyan változások állhatnak be – és ez a szerződés érvényességét már nem érinti, arra nem hathat vissza –, amelyek eredményeként a szerződés gazdasági-kockázati egyensúlya utólag felborul, illetőleg súlyos aránytalanságok következnek be. Ha a felek a szerződés módosításával ezeket közösen nem orvosolják, a szerződésekbe való utólagos beavatkozás válhat szükségessé.

A Ptk. 241. §-a alapján a bíróság kivételes esetekben, csak az egyes egyedi jogviszonyokban módosíthatja a felek között létrejött szerződést. A Ptk. 226. § (2) bekezdése értelmében viszont jogszabály a hatályba lépése előtt megkötött szerződések tartalmát kivételesen megváltoztathatja. A társadalmi méretű, azonos hatású változásoknak a szerződések nagy tömegét hasonlóan érintő következményeit az egyes peres eljárások keretei között szinte lehetetlen kielégítő módon megoldani. Ha erre az igazságszolgáltatás mégis rákényszerül, a megoldások szükségszerűen eltérőek lesznek, figyelemmel a bírói mérlegelés lehetőségére. A nagyszámú jogvitát eredményező társadalmi problémák megoldásának nem a bírói út a megfelelő módja, figyelemmel annak időigényes és nem költséghatékony voltára, szemben a jogalkotási lehetőséggel, amely célszerű és legitim eszköze társadalmi problémák kezelésének. Ha a jogalkotó a Ptk. 226. § (2) bekezdése alapján a szerződéseket a körülmények lényeges megváltozása miatt módosítja, ennek során mérlegelni tudja a felek érdekeit és figyelembe tudja venni az össztársadalmi érdekeket is.

Ha a jogalkotó a társadalmi méretű változásoknak a szerződések nagy tömegét hasonlóan érintő következményeit jogszabályi eszközökkel rendezte (pl. végtörlesztés, árfolyamrögzítés), a jogalkotói beavatkozás e körben az egyedi bírói mérlegelést kizárja. A jogszabályokkal érintett szerződések tekintetében egyedi esetekben a bírói konkrét módosítás azt eredményezné, hogy a jogszabályi formában

megjelenő osztársadalmi mérlegelést az egyedi bírói döntések felülírnák, ami megbontaná a jogalkotó által szándékolt egyensúlyt. Ha a jogalkotó az indokolt körben – a legszélesebb mérlegelés eredményeként – a szerződés módosítást jogszabállyal elvégezte, a bírói szerződés módosítás ugyanebben a körben kizárt.”

E kúriai megállapítások egyedi jogvitákban alkalmazandó jellegén túlmutató jelentőségét az adja, hogy visszaköszönnek a DH1 törvény egészét, illetve annak egyes rendelkezéseit először elbíró 34/2014. AB határozat indokolásának [44] pontjában. Az Alkotmánybíróság határozata indokolásának [44] pontjában kifejtette: „Deviza alapú kölcsönzés – a kirovó pénznemtől eltérő lerovó pénznemben történő teljesítéssel – a bankok egymás közötti gyakorlatában nem volt ismeretlen... Ilyen vagy ezekhez hasonló, a gyengébb feleket (a termék „fogyasztói”, az adósokat) védő, garanciális feltételeket ezek a szerződések általában nem tartalmaztak. Köztudomású, hogy a 2008-2009-es globális pénzügyi válságot követően az ilyen szerződések több százszázalagos nagyságrendben tartósan és súlyosan elnehezültek. Háztartások tömege került nehéz élethelyzetbe, családok tízezreit fenyegette a kilakoltatás stb. A probléma negatív következményeit a társadalom, a nemzetgazdaság egésze viseli, ezek kezelése, orvoslása bírói úton (az individuális jogvédelem) keretében nem volt lehetséges. A Kúria a 6/2013-as PJE határozatában nyíltan így foglalt állást és a jogalkotói beavatkozást sürgette.” Az indokolás ezt követően idézi a 6/2013. PJE 7. pontjához tartozó indokolás 2. és 3. mondatát.

A 34/2014. AB határozat tehát úgy interpretálta a 6/2013. PJE 7. pontját és annak indokolását, hogy a Kúria az egyéni jogvédelemmel szemben a kérdés jogalkotással történő rendezése mellett foglalt állást. A kérdés ilyenén értelmezését meglátásom szerint árnyalja a 7. pont 3. mondata („Ha ezeket a hátrányos következményeket a jogalkotó bizonyos körben jogszabállyal rendezte, a jogalkotói beavatkozás e körben az egyedi bírói mérlegelést kizárja.”) Éspedig azért, mert a 6/2013. PJE 2013 decemberi elfogadásakor és kihirdetésekor egyetlenegy olyan jogszabály sem volt hatályban – és ilyen jellegű jogalkotási eljárás sem volt folyamatban –, amely a deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződésekkel kapcsolatos „hátrányos következményeket” végleges jelleggel rendezte volna. (Hacsak nem tekintjük ilyennek a kedvezményes végtörlesztés kereteit előíró törvényt, amelynek alapján a fogyasztó a kötelelem egészétől szabadult.) Sem a 7. pontból, sem annak indokolásából nem vezethető le véleményem szerint az az értelmezés, hogy a Kúria kizárta volna az eredményes perlés esélyét a bírósági szerződés módosításra irányuló keresetekre nézve. Csupán azt állapította meg, hogy (i) figyelemmel a bírói mérlegelés lehetőségére, egyedi ügyekben szükségszerűen eltérő megoldásokkal jár(hat) a társadalmi méretű, azonos hatású változásoknak a szerződések nagy tömegét hasonlóan érintő következményeinek egyes peres eljárások keretei közötti kezelése, (ii) a nagyszámú jogvitát eredményező társadalmi

problémák megoldásának nem a bírói út a megfelelő módja, szemben a jogalkotási lehetőséggel, (iii) a jogalkotói beavatkozás az általa érintett körben kizárja az egyedi bírói mérlegelést. E szempontok egyike sem tekinthető a bírói szerződésmódosítást jogdogmatikai okból kizáró érvenek. Ami pedig az egyedi ügyekben szükségszerűen alkalmazandó egyedi megoldásokat illeti: a DH törvények nem rendelkeztek a legnagyobb fogyasztói érdeksérelmet eredményező kérdésben, azaz a szerződéskötéstől a forintosításig terjedő időszakban felmerült (forintosítás hiányában pedig folyamatosan felmerülő) árfolyamkülönbözeti teherről, annak megosztásáról stb., annak viselése továbbra is fogyasztói kötelezettség volt, kivéve amennyiben polgári peres eljárás során meghozott jogerős ítélet ettől eltérően rendelkezik (ez utóbbit egyik törvény sem mondta ki, de miután e tárgyú perakadályt nem írtak elő, logikus következtetés). Amit tehát a Kúria 2013 decemberében nem tartott szerencsés megoldásnak, az a 2014-es jogalkotás ellenére bekövetkezett.

Még egy körülmény, és pedig az időbeliség az ellen hat, hogy a 6/2013. PJE 7. pontját a régi Ptk. 241. §-ra alapított fogyasztói igényérvényesítést kizáró tényezőnek tekintsük. A 6/2013 PJE elfogadásának és kihirdetésének időpontjában a fogyasztók már számos pert indítottak a pénzügyi intézményekkel szemben a deviza alapú kölcsönszerződések tárgyában. Ezt támasztják alá az ismertetett perstatisztikai adatok. Nem azért nem került sor bírósági szerződésmódosításra irányuló keresetek szignifikánsan kimutatható előterjesztésére, mert azt valamely kúriai jogalkalmazási iránymutatás, vagy egyedi döntés – akár a 6/2013. PJE, akár azt megelőzően egyedi ügyben hozott határozat – kizárta volna, hanem mert ez eleve nem képezte a fogyasztói jogérvényesítés integráns részét (ellentétben a különböző jogcímenek előterjesztett érvénytelenségi keresetekkel).

A deviza alapú szerződésekkel kapcsolatos igényérvényesítéssel a perek 2008-2009-ra datálható kezdetén, majd a 2010-es évek elején a jogirodalom túlnyomórészt „utánkövetés”-jelleggel foglalkozott, azaz a kérdésre fókuszáló szerzők alapvetően bemutatták az aktuális jogalkalmazási fejleményeket, esetleg értékelték a 2010-2014 közötti jogalkotás egészét, vagy egyes elemeit. Olyan tartalmú publikáció azonban, amely a fogyasztói jogérvényesítés helyes, kívánatos, célszerű stb. irányát kívánta volna meghatározni, vagy legalábbis közrehatni abban, kevés született. A kivételek közé tartozik Nochta Tibornak a Jog-Állam-Politikában 2011-ben és Patassy Benedeknek a Magyar Jogban 2012-ben megjelent tanulmánya. Nochta Tibor a régi Ptk. 241. §-a alkalmazhatósága kapcsán kifejti: „A szerződés bírói úton történő módosítására tehát csak e három feltétel együttes fennállása esetén van lehetőség. Tartós jogviszony, a szerződéskötést követően beállott körülmény, amely okozati kapcsolatban áll valamelyik fél lényeges és jogos érdekei sérelmével. E feltételek fennállásának vizsgálata aktuálissá vált a talán napjainkban leginkább válság-érzékeny szerződések, a deviza alapú

kölcsönügyletek esetében. Az első feltétel tekintetében – a felek közt tartós jogviszony áll fenn – a devizakölcsön szerződések mindenben eleget tesznek, hiszen a kölcsönt hosszabb idő alatt, több éven esetleg évtizeden keresztül kell törleszteni. A második feltétel a körülményeknek a szerződéskötést követően bekövetkezett változása. Látszólag e feltétel is teljesül, hiszen a forint gyengülése azokat sújtja, akik régebben, lényegesen erősebb forint árfolyam mellett kötöttek szerződést. A harmadik feltétel az érdeksérelem. Ez akkor valósul meg, ha a szerződés a módosítás nélkül valamelyik fél (esetünkben az adós) lényeges és jogos érdekét sérti. E feltétel is adott, hiszen a törlesztő részletek forintgyengülés miatti emelkedése az adósok megélhetését, bizonyos esetekben az egész család létfenntartását, lakhatását veszélyezteti. Mindenképpen lényeges és jogos érdekeket sért tehát az árfolyam változása. Úgy tűnik tehát, valamennyi feltétel fennáll, hogy a bíróság példának okáért csökkentse a törlesztő részletet, vagy a törlesztésnél a deviza vételi árfolyam helyett az eladási vagy az MNB által közzétett árfolyamon történő elszámolást írjon elő, esetleg meghosszabbítsa a futamidőt. A kérdés azonban, hogy megteszi-e? A feltételek említett együttes fennállása ellenére egyáltalán nem biztos az így indult perek kimenetele az állandósult hazai bírói gyakorlat metszetében.”¹⁷ A szerző – a bírói gyakorlatban érvényesülő szempontokon túl – felhívja a figyelmet egy, a bírósági szerződésmódosításra irányuló keresetek alapján indult perek mikénti kimenetelére kihatással bíró körülményre is. Amennyiben ugyanis a pénzügyi intézetek felmondják a fizetési késedelemben lévő adósok szerződéseit, a felmondással egyszerűen kizárható a perindítás lehetősége már a legkisebb fizetési késedelem esetén is, mivel megszünt szerződés bírósági módosítására már nincs lehetőség.¹⁸

Patassy Benedek előjáróban megállapítja: „A devizahittel kapcsolatos anomáliák megoldási lehetőségeit lassan egy éve keresi a Kormány, a bankvilág és a lakosság nagy része, születtek is rész megoldások, de végleges, mindenkit kielégítő eredmény nem mutatható fel, sőt úgy tűnik, hogy a hitelek egy része még most is várja azt a megoldást, ami számukra megfelelő lenne. Ezért az alábbiakban felvázolunk két, a Polgári Törvénykönyvben évtizedek óta meglévő rendelkezésekre épülő, a bankokkal szembeni fellépési lehetőséget, amelyek eddigi felhasználására – ismereteink szerint – a hitelek csak elvétve folyamodtak.”¹⁹ A felvázolt megoldási javaslatok közül az egyik a régi Ptk. 241. §-ának, a másik az Általános Szerződési Feltételek szabályainak felhasználása. Ezekből azért az első javaslatot érintem, mert a második alternatíva – a számos érvénytelenségi

17 *Nochta*, Mennyiben szerződési kockázat a gazdasági válság. 94-95. o.

18 *Nochta*, Mennyiben szerződési kockázat a gazdasági válság. 96. o.

19 *Patassy Benedek*, A devizaalapú hitelszerződésekkel kapcsolatosan kialakult viták bírósági úton való megoldásának javaslatai. Magyar Jog, 2012/7. 419. o. [a továbbiakban: *Patassy*, A devizaalapú hitelszerződésekkel]

per megindítása miatt – végülis megvalósult, ha nem is feltétlenül olyan módon, ahogy a javaslat tartalmazza. A szerző a bírósági szerződésmódosítás alkalmazhatóságának alátámasztására kifejti: „A törvény szövegéből azonnal kitűnik, hogy abban egy szerződésmódosítási lehetőségről van szó, amelyhez nem kell a másik fél hozzájárulása. A módosítást ugyanis a sérelmet szenvedő fél bírósági úton, tehát keresettel egyoldalúan kezdeményezheti, és ha a feltételek fennállnak, a bíróság a másik fél tiltakozása ellenére is dönthet a szerződésmódosítás mellett. A bírói módosításnak azonban van néhány feltétele, nevezetesen:

- a felek között tartós jogviszony álljon fenn,
- a szerződéskötés után valamilyen változás történjék,
- a változás következtében a szerződés teljesítése valamelyik fél lényeges, jogos érdekét sértse.

- A módosításhoz mindhárom feltétel együttes fennforgása szükséges.

A törvény nem határozza meg, hogy mi tekintendő tartós jogviszonynak. Ezért a bírói gyakorlatra kell hivatkoznunk, amely szerint a bírói szerződésmódosításnak helye van, és a tartós jogviszonyt el lehet ismerni, ha a szállítási vagy vállalkozási, vagy bármely szerződés, tehát a hitelszerződések teljesítése a felek jogait és kötelezettségeit, magatartását egymás iránt hosszabb időre megszabja.

A bírói gyakorlat szerint egyértelmű az a követelmény, hogy a szerződéskötés időpontja után álljanak elő olyan körülmények, amelyeknek következtében a szerződés teljesítése sérelmet okoz valamelyik félnek. Nincs helye a Ptk. 241. §-a alkalmazásának az alapvető társadalmi-gazdasági változások széles körben jelentkező következményeinél, amelyek díjrendszer változtatását igényelnék. Itt meg kell jegyezni, hogy a devizahitelesek problémája nem alapvető társadalmi-gazdasági változás, hanem a fél tartós szerződésének a következménye azzal, hogy a sérelmet szenvedő fél minden esetben a hitelt felvevő, nem pedig a hitelt nyújtó, továbbá esetünkben nem alapvető társadalmi-gazdasági változásról van szó, hanem eddig még soha nem látott világválságot okozó, vagy a világválság egyik tüneteként jelentkező állapotról, a svájci frank eddig még soha nem látott szárnyalásáról, amely állapot a szerződéskötéskor többé-kevésbé elfogadható állapotokat mutatott, később azonban a gazdasági lehetetlenülés állapotába juttatta a hiteleseket, aminek romboló hatását a bankok önkényeskedése, pl. a költségfelszámítások (svájci frank alapon) révén még tovább fokozott.”²⁰ A harmadik feltétel fennállásáról kifejti: „A törvény nem ad különösebb magyarázatot vagy eligazítást arra sem, hogy milyen mértékű sérelem tartozik vagy tartozhat a bírói szerződésmódosítás körébe. Ezért a bírói gyakorlat szerint a sérelemnek elég nagynek kell lennie, ellenkező esetben ugyanis a szerződések értelmüket vesztenék, a szerződésbe vetett bizalom pedig megrendülne. Bizonyosra vehető,

20 Patassy, A devizaalapú hitelszerződésekkel. 419. o.

a devizahitelek által kialakult helyzet nagy sérelmet idézett elő a hiteleseknek, és oly mértékben egyedi, hogy a bírói beavatkozás a szerződésekbe vetett bizalmat nem rendíti meg.”²¹

Mindkét szerző – de a korábban hivatkozott Juhász Ágnes is – a régi Ptk. 241. § szerinti „tartós jogviszony” körébe tartozónak tekinti a fogyasztói kölcsönszerződésekét. Nochta és Patassy egyaránt amellet foglal állást, hogy a másik két törvényi feltétel is teljesül(t volna) ilyen tartalmú keresetek előterjesztése esetén. Ami a szerződéskötés időpontja után beállott körülményt illeti, a forint svájci frankhoz (vagy egyéb kirovó pénznemhez) viszonyított árfolyamromlása és az ennek következtében felmerülő fizetési kötelezettség nyilvánvalóan szerződéskötést követően bekövetkezett változás. A szerződés ilyen tartalmú teljesítése ugyancsak nyilvánvalóan sértette az adós jogos érdekét. Úgy tűnik tehát, hogy a régi Ptk. 241. §-án alapuló kereset előterjesztésének valóban nem volt (lett volna) dogmatikai akadálya.

További kérdésként merül fel, hogy a fogyasztói kölcsönszerződés mely rendelkezésének milyen tartalmú módosítására irányul (irányulhatott volna) a bírósági szerződésmódosításra irányuló kereset? Meglátásom szerint több lehetőség felmerül, kézenfekvőnek tűnik azonban e tekintetben a végülis alkalmazott jogalkotói megoldás alapul vétele, azaz a DH 3 tv.-ben előírt forintosítás. Egyetlen körülmény sem hatott (hatott volna) ennek egyedi jogvitában történő alkalmazása ellen. Véleményem szerint ugyancsak alkalmazható lett volna a Végtoresztési tv.-ben alkalmazott valamilyen mértékű rögzített árfolyam szerződésbe foglalása, ezzel egyidejűleg a deviza alapúság fenntartása, de a jogalkotói megoldással szemben értelemszerűen a szerződés hatályban tartásával.

Összességében meglátásom szerint a deviza alapú fogyasztói kölcsönszerződések 2008-as válság után és miatt kezdődött peresítése során egészen a DH 3 tv.-ben előírt forintosításig semmilyen, a régi Ptk. 241. §-ának alkalmazhatóságát kizáró jogszabályi és jogdogmatikai akadály nem gátolta a fogyasztókat abban, hogy kérjék szerződésük bírósági módosítását (a forintosítással nem érintett szerződések esetében pedig a későbbiekben sem). Nem akadály, hanem a különböző jogalapon előterjesztett eredményes perlések eltérő következménye, hogy egy bírósági szerződésmódosításra irányuló kereset a jogintézmény lényegéből eredően és a kereseti tartalom függvényében ex nunc hatállyal szüntette volna meg, vagy esetlegesen maximálta volna a fogyasztói árfolyamkülönbözeti terhet, szemben egy eredményes érvénytelenségi kereset ex tunc hatállyal.

Mindezek természetesen csak hipotézisek, hiszen a tömegesen előterjesztett érvénytelenségi keresetekhez képest elhanyagolható mértékű volt a bírósági szerződésmódosításra irányulóak száma, aránya. Ebből következően releváns

21 Patassy, A devizaalapú hitelszerződésekkel. 419-420. o.

bírói gyakorlat sem alakulhatott ki, így értelemszerűen pl. arra a kérdésre sem adható válasz, hogy a bíróságok a taglalt jogirodalmi megállapításokkal egyezően foglaltak volna-e állást a régi Ptk. 241. §-ában támasztott feltételek fennállásáról. (Az új Ptk. szabályozásai tartalma irreleváns, tekintettel a szerződéskötések időpontjára.) Az a kérdés is teoretikus, hogy ilyen irányú tömeges fogyasztói igényérvényesítés esetén a pénzügyi intézmények felmondták volna-e a keresettel érintett szerződéseket, miként az is, hogy az ilyen tartalmú érvényesített jog kihatott volna-e a devizahiteles jogalkotás tartalmára. (Az viszont megállapítható, hogy az érvénytelenségi keresetek tömeges előterjesztése kihatott, mégpedig közvetve: a Kúria a 6/2013. és különösen a 2/2014. PJE meghozatalával és tartalmával egyértelműen befolyásolta a DH törvények tartalmát.)

8. Összegzés

A 2008-ban kirobbant pénzügyi válság, majd annak hatására jelentkező további negatív gazdasági-pénzügyi tényezők következtében kialakuló lakossági eladósodás társadalmi problémává vált. A nehéz helyzetbe került adósok a 2010-es évek elejétől egyre több peres eljárást kezdeményeztek a pénzügyi intézményekkel szemben a 2000-es években megkötött kölcsönszerződések tárgyában, majd e perek tömegessé válását követően, illetve azzal párhuzamosan a Kúria több, a devizahiteles perekben felmerült kérdésben ítélte szükségesnek jogalkalmazási iránymutatások kibocsátását. A kérdés társadalmi problémává válásának felismerését követően az Országgyűlés 2010-től az átmeneti, majd 2014-ben a végleges rendezés szándékával hozott törvényeket. A 2014-ben elfogadott és hatályba lépett törvények legnagyobb kihatású következménye a „devizahiteles” szerződések többségének 2015. február 1-jével megtörtént forintosítása. A forintosításhoz képest eltelt immáron évtizednyi idő dacára a „devizahiteles perek” nem szűntek meg, és ha csökkenő volumenben is, de továbbra is a polgári peres eljárások részét képezik. Szemben azzal, hogy a jogalkotó élt a törvényi úton történő szerződésmódosítás jogszabály által biztosított eszközével, a fogyasztók által indított „devizahiteles perek” közel másfél évtizedében az érvényesített jog alapját mindvégig valamilyen érvénytelenségi ok képezte, jóllehet az egyéni jogvédelemhez rendelkezésre állt a régi Ptk. 241. §-ában szabályozott bírósági szerződésmódosítás jogintézménye. E perek sporadikus jellege miatt csupán teoretikus lehet annak taglalása, hogy a fogyasztói kölcsönszerződések ilyen alapú peresítése mennyiben lett volna eredményes, és mennyiben befolyásolta volna a jogalkotási és jogalkalmazási irányokat.